

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha

Band: 12 (1938)

Artikel: Il cumin della Cadi dils anno 77 : in pér plaids de regurdientscha sil 60avel anniversari de quel

Autor: Gadola, Guglielm

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881212>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 08.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il cumín della Cadi dils anno 77

(In pèr plaid de regurdientscha sil 60avel anniversari de quel)
da Dr. Guglielm Gadola, prof., Cuera

I. In pèr decennis avon quei memorabel cumín

L'emprema dumengia de matg 1937, eis ei stau exact 60 onns, ch' il giuven Mistral de 22 onns, Dr. C. Decurtins, ha tschentaigl igl emprem crap de cantun per la detscharta restauraziun della venerabla claustra de Mustér, che stat oz en stupenta fluriziun, en ina fluriziun monastica, sco aunc mai el decuors de sia historia.

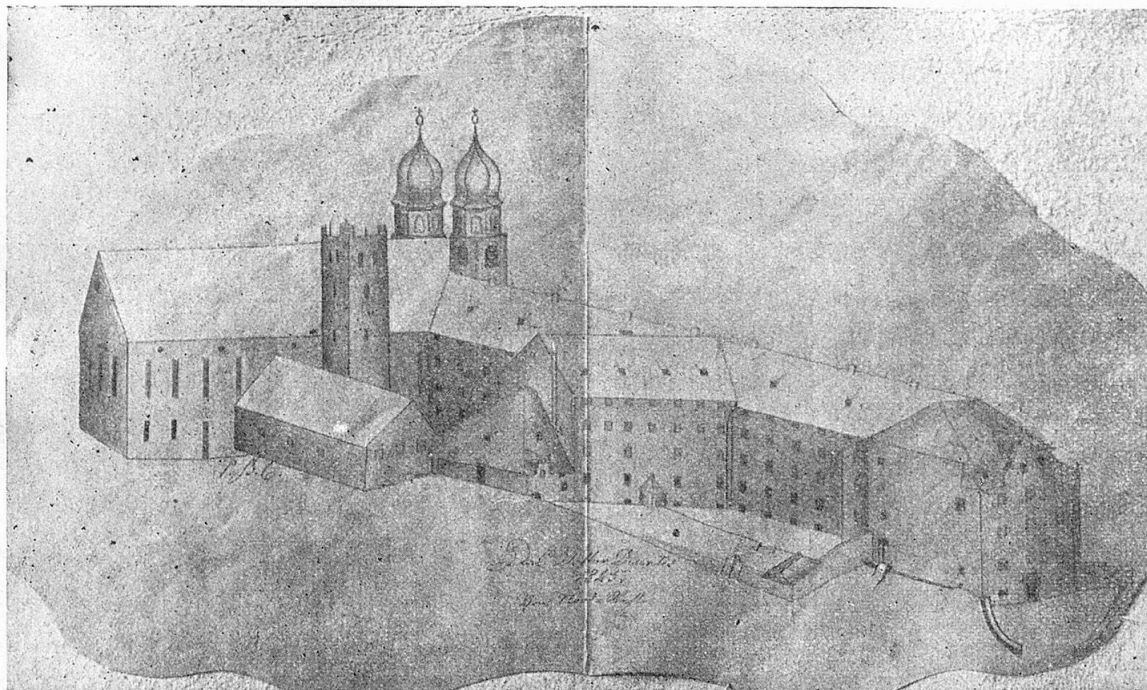
Il cumín historic dils anno 77, che ha giu en quella direcziun las pli favoreivlas consequenzas, ch'ins sa sepatertgar, ha stimulau mei de scriver enzacontas lingias commemorativas, sina quei ch'ins emblidi buc ils stgirs e fugus dis vargai, mo selegri tonpli sils presents bials dis plein sulegl, che glischan e doreschan la venerabla casa de s. Placi e s. Sigisbert.

Ils trests evenements interns ed externs ord il temps dil guvern claustral d'avat Columban Sozzi e d'avat Luregn Cathomen, han spossau la claustra de Mustér tondanavon, ch'ella era gia suenter il barschament de 1799 per dar si il spért. Bein ha silsuenter il capavel avat Anselm Huonder (1800—1826), sedau tutta pusseivla breigia de puspei metter en pei la ven., mo fleivla malsauna. El ha veramein giu entgins success e buca pigns. Gia 1804 eregia el ina nova scola en claustra, che ha schizun duront 4 onns il caracter de scola cantonala. Buca d'emblidar ein era ses gronds sforzs interpri ord atgna iniziativa, entras intervenziun dil Papa, per far pagar igl imperatur dell'Austria, il donn vegnius caschunus alla claustra de Mustér, entras la sperdita dils beins che sesanflavan en Valtelina. Mo adumbatten! Denton, la claustra ei serevegnida quels onns empauet; de murir negina idea pli. La familia claustrala ei buca carschida quels onns, mo era buca sminuida, il spért fuvà buns!

Mo gia sut ils dus successurs, sut avat Adalgott Waller de Zignau e sut avat Anselm Quinter de Bugnei, ei la claustra puspei ida anavos ad in ira. Tut vender beins claustrals ed instradar collectas per bien e pro della restauraziun, ha gidau nuot! (Pareglia cheu era: Schweizerschule, 23 annada nr. 8 p. 294, „P. Maurus Carnot“, da Dr. Fry). Per dar la frida mortala alla paupra malsauna, han ins schizun dau fiug ella! Ils 28 d'october 1846, la sera, ha ella tutenina entschiet a berschar en 6 loghens el medem temps! Il pir de tut fuv'ei aunc, ch'ei mava la tuna tras il pievel e tras las gasettas, ch'in pader de Mustér sez, hagi dau fiug ella!

La situaziun fuvà ussa talmein desperada, che negin'olma de carstgaun vess cartiu vid ina resurecziun pli. La congregaziun benedictina svizzerà sa buca

gidar; Mustér ei piars, di gl'avat d'Engelberg! Mo il pli trest eis ei, che dus paders de Mustér sez, proponan als Latours de Breil de disolver la claustra. Anno 1855, vegn quella proposta menada vinavon, (Pareglia: Fry, c. l. i.) Cun la claustra de Mustér, duev'ei ira, sco cun quella de Faveras. Plirs „Signurs“ de Mustér, eran en quei grau buca d'in auter meini, ch' ils de Breil.

La ven. claustra de Mustér, entuorn 1845.

Dessegn de P. Baseli Carigiet.

Denter els vevan ei gia repartiu las Carcarolas, las Salaplaunas, ils Cons, las Faltscharidas, ensumma tut: las bialas buccadas, sco era plauncas e launcas, scrotas e maghers!

Denton quella rabia cun sliarsi la claustra vevan ils „Signurs“ aunc buc; ins leva bugen aunc haver in techet pazienza entochen ch'ella dessi si sezza la davosa fladada, senza stuer far diever dil cunti. Ei havess gie buca sepriu ora dil meglier avon il pievel de mussar memia dil gianter igl appetit, per l'ierta daditg desiderada. Ei vegn raquintau dad in, che schevi, mintga ga ch'ei murevi puspei zatgi sin claustra: „Puspei stez ina candeila cheusi; aunc 5, aunc 4, aunc 3, epi ston ei bein patertgar de satrar il cadaver!“

Gie, ei eri aschi critic, che perfin bia glieud denter il pievel, patertgavi buc auter, mo de dir quei ded ault ughegiavi negin propi aunc.

Pli intressant ei quei che mava davos las colissas. A mi ei casualmein sgulau enta maun in dils pli interessants documents pertenenent la questun della „soluziun“ della claustra de Mustér. Ord quel savein nus prender tut igl essenzial, che pertucca quella fatschenta. Ei setracta cheu d'ina brev, q.v.d. d'ina risposta de Peter Antoni Latour, adressada ad in „Segner Pader“, che veva dumandau „Sia Sabientscha“ plaid e cussegl, co sestaliar de sliar si la claustra. Quella brev tuna sco suonda:

Breil, ils 30: d'april 1857.

Aultreverend Segner Pader!

Jeu hai retciert lur stimatissima dals 28 d: q: m: cun gronda satisfactiun, havend entelgiu ch' ins po ussa tonaton sefar speranza ch' Els gleiti possien satisfar al gargiament de nies Public cun vegniir tier nus. Jeu sai era siggerar che cheu generalmeign tut spetgia cun desideri che jeu detti gleiti pleif. Per quella fin fus ei grond plascheer de dar avis aschi gleiti sco il faitg ei en uorden e madirs.¹⁾

La nova ch' Els dattan dal misterius treifegl, che dei exister, ei zvar stada en sesez nunspetgada, aber il resultat final hai jeu schon daditg provediu, e provedel eung ussa. ²⁾

Sut ils aspects presents, considerond las circumstanzias della claustra, ils sentiments dil mund present, tont visavi dellas instituzziuns claustralas, sco visavi della predilectiun che regia denter ils regenters per scolas, pauperesser, spitals, casas de correctiun etc. etc. **sto la claustra curdar**, e vegn curdar per avantaitg en gronda part, de tgi, ha il meins tetel leutier: Il cantun, et enqual ch' ei il pli datier, vegn haver il gudoign della soluziun della claustra, che ha dà siu fundament ora, da sia instituziun, e da sia mira duess serviir mo solet alla catholicitat grischuna e per eminenza alla catholicitat dil Cumin della Cadi, il qual en tutts temps ha protegiu la claustra e manteniu ella sidreitg. Jeu vess cartiu, che reflectond quellas ed autras circumstanzias, e **considerond che la spada ei tratga per dar la frida alla claustra**, e che suenter mia oppiuniun, il moment della violenta soluziun ei tuttavia buca delunsch, duess la claustra senza resolver, e pertgirar per nies cumin quei che sepo pertgirar. Jeu cartess ch' il (s) conventuals setzs, vesend aproximond la malaura, duessen suondar il, zvar trest, exempel da Faveras e e fierer raub' e beins e' gl ravugl dil Cumin.³⁾

Jeu provedel zvar grondas difficultats che vegnan vegnir intavoladas. Bucca mo ils catholics, sonder il entir Cantun vegniessen leu enconter seschar si e far gronda canera ed ei toccass a nus de sedovrar cun peis e meuns per mantener ina plema della gaglia. En scadin cass aber, beati possidentes. Zitgei ristass ei a nus. Jeu plaidel quei dalla part politica.⁴⁾

¹⁾ Quest passus ei d'interpretar quell' uisa, ch' il pertuccont pader, veva che fageva caul en claustra e ch' el fuva vid il schar secularisar, e per quei motiv tschercava el gia ordavon ina pervenda. En quella fatschenta semuossa ei, che Sia Sabientscha Pet. Ant. de Latour, veva quitau de quei tal Segner Pader. Anno 1861, ei quei pader lu era vegnius secularisau e silsuenter staus plevon de Dardin da 1861--1872.

²⁾ Setract' ei cheu forse d' in treifegl della medema pasta, sco il „Segner Pader“ ?

³⁾ Sco nus vesein, ei il pertratg de P. A. de Latour quel, che l' ierta della claustra audi mo al cumin!

⁴⁾ P. A. de Latour enconuscha profundamein il pievel catolic, e sa ch' ina „violenta“ soluziun della claustra, dess buca mo dispeta pervia dell' ierta, sundern clamass era uiara ed opposiziun de principi davart il pievel; denton el ei perschuadius: la spada ei tratga, la claustra sto sutsu ed en quei cass duei il Cumin della Cadi ira cul mun grond dell' ierta.

„Ent cont lunsch in' operaziun de quella natira savess seconformar cun la conzienzia vi jeu buca giudicar. Denton ha Faveras faitg quella visavi dil Cantun Sg. Gaigl, e sche quella ha podiu veer liug enconter il Cantun, sche duess ell' era haveer e saveer veer liug enconter il Cumin. Ei veign detg, ils proprietaris, ne pli bein detg ils possessurs de Faveras fovan ils Paders, e quels han surdau lur beins al Cantun librameign e sco possessurs han els quei podiu far. Sche quei axioma ei veers, sche san ils Paders da Musteer era far il medem, quei che ha valiu per auters duess era valer per Musteer. 5)

Denton en quei cass, che ei pli che evidents cartess jeu per lur personal de far pleunlur, cun la secularisaziun, cun bein che jeu spetgiel cun grond desideri sin lur vegnida. Naturalmeign vegnen ils claustrals, curdond en la catastrofa, sco jeu sund fermameing persuadius ed en tuttas constellaziuns convintschius, vegniir pensionai, aber pertratgien bein, mo quels che da quell' epocha een eung claustrals!? 6)

Tut quei ei denton mo ideas d' in um veigl, che va en fanseigna, podessen els patertgiar, et aschia fetschien els setz quei ch' els tegnen p' il megler. Tgi ei bein quels (che) componen il misterius treifegl? Astgiass ins en confidanza bein saveer quei? 7) —

Era jeu preferess Thomas a tuts ils auters Condraus, per sia sinceritat ... Giachen Giusep mi par' eung empau giuvens, e dependents, ha nigina pratica, per auter foss a mi, sch' ei m' importass zitgei, faitg adengrau. Cajacob, ei a miu manegiar in brav giuven, en cont lunsch ussa schon addattaus per il emprem official dil Cumin, vi jeu buca giudicar. En scadin cass een sias relaziuns de parantella faitg avantagiusas, e sche Sutsisialla ei bein representaus sin Cumin, sche po el vegnir preferius, pertgiei che Landr: Caspar veign, fetg carteivel, principalmeign per motiv de parentella esser favoreivels ad el. Denton cussigliass jeu a Thomas de plidar cun el, gie! sch' el speculescha sin quei offeci. — Il Patriarch de Rueras podess en sees veigls diis spargnar de batter la via da Tujetsch a Musteer, spargnar de far intrigas, e podess semetter en ruaus sco jeu. El ha, sco jeu turschau bia eigl mund, vein nus turschau bein

5) Secapescha, igl exempel de Faveras va cheu buca mal, mo ei vul tuttina parer a mi — sch' jeu legel scoiauda denter las lingias — ch' el seigi sez buca ton ferm persquadius dalla nundispiteivla valeta de quei exempel!

6) Quei vul dir: Martin, Martin, sch' ti vul il vin, sche buca spina la buot, avon ver pinau la vischalla adattada!

7) Quei „misterius treifegl“ sto veramein esser zatgei favoreivel per lur politica, ni forsa era il cuntrari!? —

Per che la politica pertenenent la claustra de Mustér vegni tier la fin e mira projectada, eis ei secapescha buca tuttina, tgi vegn mistral e deputau quella gada. En quei senn veva era il remarcabel „Segner Pader“ — scret a P. A. de Latour e cheu semuoss' ei veramein, ch' el, il vegl politicher de Breil e dil cumin della Cadi, ha piars ni il vèz ni il pèz de diplomat!

sche tont meglier per nus, e tutts ils auters pon er'esser contents; vein nus aber turschau mal, sche ei de memia. Assistent Schmed, ei aber in um, che manegia, che senza siu agit, stetti il mund, quei vul diir, il mund dils Condraus, buca si dreitg.^{s)}

Els pon esser enfisai de mia liunga epistla. Liunga eis ella vegnida per motiv, che jeu hai voliu responder sin tuts ils objects de lur brev. Uss aber prend jeu congiedo, cun siggerar ad Els ils sentiments de perfetgia consideraziun e stimma.

Pet: Ant: de Latour

(P. S.) Jeu spetgiel gleiti il Landr: Caspar. Sch'ei schabegia denton zitgei remarcabel, sche laschien saveer.

Apropos. Seschass ei buca projectar sco mess Dr. Berther?

Questa brev interessantissima dat a nus bien sclariment en pliras direcziuns! Il cuntegn ei cuortamein quel: la claustra sto sutsu, la spada ei tratga; il meglier eis ei, sch'ils paders sezs petizioneschan la soluziun! Ed aunc in pugn! Igl ei buca tuttina, tgi stat ussa alla testa dil cumin della Cadi — e perquei la menziun dils eventuels candidats della mistralia, sco era dils mess(deputai). En quella direcziun semuoss'ei eclatantamein, che la veglia — Sabientscha de Breil, ei en siu pli intim element e ch'il far la politica ei sia qualitat la pli permanenta, che vibrescha dal tschurvi entochen osum la detta! De capir! el vesa buca bugen a „turschond“ siu antipoda, il Stèn, ed aunc meins fuss ei de suffierer, che umens vegnessen elegi, che savessen retener la bova, che smanatschava de satrar la ven. claustra de Mustér. Perquei la projectada distribuziun — dellas grazias.

Il cumin dils anno 57 ei allura era jus bunamein exact, sco quei che P. Ant. de Latuor veva prevediu; Mistral, ei Giachen Giusep Cundrau vegnius; sco mess ni deputai ein i a Cuera: Il Mistral cass, Caspar Latuor, Breil, Dr. A. Condrau, Mustér, Dr. (miedi) Chr. Decurtins (bab de Dr. C. Decurtins) ed Ant. Arpagaus.

Ton era franc e segir, che davart treis dils tschun stueva negin tumer, ch'ei vegnessi fatg sforzs per ina retenida della smanatschonta situaziun della claustra! Il cumin veva fatg pulit, Sia Sabientscha astgava selegrar!

^{s)} Assistent Schmed, ni semplamein „il Stèn“, sco el vegneva numnaus, ei stau in fin politicher della Cadi. Siu beadi, P. Baseli Berther p. m. — sia mumma fuss stada ina feglia dil Stèn — ha raquintau a mi bia de siu tat, il Stèn. Ina intressanta ed impurtonta rolla, ha quel oravon tut giugau dal temps dell'uiara dil „Sonderbund“. — Cun pèda e caschun vegn jeu a scriver in di zatgei sur quella personalitad, che ha giu gronds merets per la carschen e per la nova detscharta politica conservativa ella Cadi. — Sche Sia Sabientscha P. A. de Latour numna el in intrigant, sch'emblida, ni survesa el, ch'el sez ha il medem vèz. Quels dus vegls, han veramein „turschau“ bia, omisdus; il pli savens ed il pli bia davos las colissas, nua ch'els capevan excellent de trer pils fils dellas marionettas liberalas e conservativas! — Ils Tujetschins confruntien buca il „Stèn de Rueras“, cul „Stèn de Gionda.“ —

Mo remarcabel! Tier in proceđer iniziativ, el senn della soluziun della claustra sin proposiziun dil cumin della Cadi, eis ei tuttina buca vegniu. Buc in dils „Signurs“ ughegiava propi de dar quella pli davosa frida mortala. Era cheu dictava il sentiment politic de star quiets, mo de tuttina esser adina sil current — e schar vargar buc ina solia suletta caschun. Ina soluziun violenta della ven. cl. havess podà saviu haver in effect dil tuttafatg cuntrar al giavischau! Perquei havev'ei num esser precauts — e po buca sponder la broda.

Mo la questiun della soluziun marschava perquei tuttina vinavon, schizun cun pass rapids. E quella gada en moda e maniera, sco „Sia Sabientscha“ veva patertgau. Dals paders sezs ano, dueva l'iniziativa vegnir. Quels onns, ils pli critics (1857—1861), capescha in Segner Pader de Mustér aschi stupent de better sablun els egls al delegau dil Papa, Mgr. Bovieri, che quel metta tutta speronza per in megliuramen della situaziun claustrala — o ironia dil temps — sil traditur par excellence della claustra de Mustér. Quei tal (in pader) vegn numnadamein elegius, igl avrel 1860, da Mgr. Bovieri, sco superiur ed administratur independent della claustra de Mustér. Pli ch'in e pli che dus de nos „Signurs“ selegravan e sblazavan ils mauns — secapescha mo en sac ed encunter las queissas! Mo quella elecziun ha leventau permiez il pievel della Cadi in aschi vehement suffel orcanic de protesta, sco aunc maisudiu ellas annalas della historia de nossa Cadi! Prof. Placi Condrau, ha aviert tut las colonas de siu giuven organ, la „Nova Gasetta Romonscha“, a quella campagna e dapi nr. 26 dell'annada 1861, ha ei pli u meins, entochen il nov. 1861, dau draccas e stampraus tut in sur in, a fin ch'il fauls „Salvader“ della claustra de Mustér, ha anflau per bien de seschar secularisar ed ira per siu fatg, avon che la desiderada „pensiun“ seigi concludida. Il destin ha lu aunc vuliu, ch'el vesi ed audi dal grondius cumin dils anno 77, nua ch'ils umens de cumin, han sut l'egida dil giuven mistral Dr. C. Decurtins, decidu unananimamein de star si detschartamein per la restauraziun della ven. casa de s. Placi e s. Sigisbert. (Quei tal ei numnadamein morts pér ils 13 de nov. 1878!) — Mo cun la partenza digl administratur, era la claustra aunc buca salvada!

La soluziun violenta han ins buca ughiau; la soluziun voluntaria dals claustrals sezs ano, ha il pievel, entras la vusch della „Nova Gas. Rom.“ reteniu e disapprobau vehementamein! Quellas duas vias gradas han ins buca saviu prender, perquei han ins aunc empruau cun la via storta, che dueva menar tier la medema finamira! Exempels per ina tala via, muncavan gie buca da quei temps, nua che la partida tutpussenta dil liberalissmus radical, fageva bravuras en Svizzeria cun disolver claustras „legalmein“! Era ils liberals grischuns han vuliu far grazia, cun vegnir en agid tras ina lescha alla claustra en agonia.

1861 ha il Cussegl grond relaschau en sia sessiun primavauna la lescha, de resta memoria, encunter las claustras. Tenor quella astgavan: 1) Negins

novizs buca Grischuns vegnir acceptai sco conventuals, 2) Scadin noviz grischun, ch'intrava en claustra stueva prender cun el ina dota de 2250 frs. 3) Igl examen de maturitad vegn pretendius da scadin che vul intrar en claustra. 4) L'acceptaziun dils conventuals entras la suprastanza della claustra, sto vegnir confermada dal Cussegl pign. 5) Finalmein duei l'elecziun pils instructers della scola claustrala, vegnir fatga dal Cussegl d'educaziun.

Quella lescha muntava secapescha nuot auter, che la strunglada successiva, mo tuttavia radicala della claustra de Mustér.

Mo enzatgei bien ha quella bumba devastonta e distruenta tonaton giu! Da quei mument naven, ha igl uestg de Cuera surpriu la visitaziun ed il quitaun pil manteniment della claustra, mo ei era mal far...!

Denton quei bein: la questiuin della detscharta restauraziun, ni della liquidaziun definitiva della ven. casa de s. Placi, fuv'ussa arrivada sil pli ault scalem d'actualitad!

Gnanc raschienen buc: igl emprem dil tut, stuev'ei vegnir empruau de salvar e liberar la claustra! E per quei intent, ha nies „pli grond filantrop grischun“, P. Theodosi Florentini, clamau in avat de Minca, in avat resigiau, Mgr. Paulus Birker, sco avat della claustra de Mustér.

Ils 27 de nov. 1861, ha il niev avat Paulus Birker surpriu il gubernagl claustral, cun la buna veglia e la ferma resoluziun de restaurar la ven. claustra de Mustér. Paulus Birker ei vegnius renconuschius dal Papa Pius IX, ils 30 de mars 1862, sco avat de Mustér. El er' in um profundamein religius, in um ideal, ed en fatgs de scola in'autoritad, perfin renconuschida de nossa regenza, in punct che leva buca dir nuot da lezzas uras. Era nies pievel undrava all'entschatta sias qualitäts, mussond el tonta bunaveglia, ch'el ha schizun empriu en cuort temps il romontsch ed era perdagau en nossa faviolla. La vischnaunca de Mustair ha dau ad el il dretg de burgheis. Ed il cumin della Cadi, ha perfin elegiu el duas periodas sco deputau dil Cussegl grond, sperond, ch'el, sco mess, sappi luvrar meglier pils interess della claustra, ch'el leva restaurar. 1861 da cumin, eis el jus silla buora ed ha fatg in stupent plaid, e sco ei para fuv'el bein orientaun pertenenent la politica davart la questiuin claustrala. El ha detg clar ed entelgieivlamein, ch'el sappi per franc, „che sur la claustra smanatschi ina spada“. Quindisch dis pli tard, ha il Cussegl grond introduciu la lescha encunter las claustras. (Mira sisu!) Nos deputai de quei onn, han veramein buca sedau quella breigia per retener la bova, ch'era pinada per satrar la claustra. Els han pli u meins fatg la politica della giata morta, cura che quella lescha ei vegnida intavolada! Esche zatgi havess fatg curvien de lur secuntener, havessen els giu la stgisa: Tgei levan nus è far e co sestaliar encunter la prepotenta majoranza liberala?... Co levan ins uss è sesmervigliar, ch'il niev avat saveva buca promover la restauraziun della claustra? Co lev'el è pomai sedustar culs mauns ligai? Da l'autra vard ston ins era conceder, ch'il niev monsignur eri buc in um pratic uonda per quella greva missiun e che siu character fuvì expressivamein

schuobs, e ch'el ha — malgrad haver empriu nies lungatg — buca capiu nies pievel e l'olma latina de quel. Per tal motiv eis ei buca de sesmervigliar, che la familia claustrala vegneva pli e pli pintga el decuors dils onns, enstagl pli gronda. Mo la gronda cuolpa de quei, fuva lezza famosa leschal! Malgrad tut, ins ha bess la gronda cuolpa sin el; gie, schizun suspects e calumnias, han alla finala stuiu gidar a dar il stausch, per ch'el demissioneschi.

Ei vegn raquintau, che perfin Dr. Caspar Decurtins, en siu renomau plaid de cumin 1877, vevi fatg enzacontas murdentas remarcas sur el e siu regiment claustral, e che avat Paulus, vevi cun quella caschun schizun dau ad el dal „buob bletsch“. Mo buca ditg suenter, seigi Caspar Decurtins, en qualidad de Mistral della Cadi, jus in di sin claustra e detg a Sia Grazia: „Ussa vegn il buob bletsch e camonda ad Els, d'en tons e tons dis bandunar la claustra!“

Pil di de s. Placi 1877, ha el allura demissionau, suenter haver publicau cuort avonina broschuretta de defensiun „Träume und Schäume“, enten la quala el renda quen de siu operar, sin moda e maniera digna e ruasseivla. Priu tut san ins ir ad accord cun P. Adalgott Schumacher, en siu „Album Desertinense“ (p. 62), nua ch'el fa valer, ch'ins hagi fatg grond entiert a quei niebel um!

L'emprem'emproma de restauraziun veva disdiu; sin claustra ardevan mo aunc 6 brauslas glischettas: aunc in setell sufficelet ed era quellas fussen stezzas...

II. Il di de cumin

a) La sera avon cumin

Sco avon mintga cumin, eis ei era quei onn vegniu fatg „politica“. Denton setractav'ei quella gada buca ton de politica personala, pertenenent las elecziuns dils ufficials — mobein ed oravon tut de politica pertenenent la questiu claustrala.

Il Mistral regent, prof. Pl. Condrau, orientescha ils 12 de sett. 1876 il magistrat de cumin, che avat Baseli de Nossadunnaun scrivi, ei seigi zun pintga speranza avon maun per l'instradada restauraziun de Mustér e perquei vegni el pigl onn futur a termetter mo dus paders per gidar la scola.

En quella medema radunonza dil magistrat, fa il Mistral regent de saver, „ch'il pievel hagi repetidamein giavischau, ch'il magistrat sepassi si pli resolutamein en quella questiu claustrala“, mo ei gida nuot, l'experientscha de bia onns cun avat Birker, muossi: „Ch'ei seigi de spitgar nuot per la liberaziun della claustra de sia mort... e ch'el seigi il grond crap de scarpetsch visavi l'instradada restauraziun da part de Nossadunnaun, che ha onn giu termes en quei intent 4 paders a Mustér...“ Perquei fussi il meglier de cusseglar igl uestg de relaschar igl avat Birker, „tscheluisa seigi finiu culla claustra per gronda malaveglia dil pievel della Cadi.“ (Mira: Protocoll della dertgira cirq. della Cadi 1861—1883, p. 393 e 394)

Pli datier ch' il cumin ruchegia e pli caulda e passionada che la questiun claustrala vegn! Il Mistral regent ei denton ruasseivels, el sa mussar si de haver fatg il pusseivel en quella damonda; el hagi gia 1875 fatg ses pass tiegl avat Birker, e lez hagi dal reminent declarau alla deputaziun magistrala, „ch' el seigi tschentaus a Mustér mo provisoricamein e vegli bugen ceder, sch' ins anfli che el seigi buca profiteivels per la claustra.“ (E. I. I. p. 394)

Ord ils protocolls vesan ins clar e bein, ch' il magistrat de cumin vegneva stuschaus energicamein davart dil pievel. Quel (il magistrat!) sa strusch co seolver e perquei, essend ellas stretgas, decida, che sch' ei gidi buca de far ira igl avat Paulus cun ira tiegl uestg, duein ins ir tier el sez e dir „ch' el dueigi seretrer.“

Sin expressiv giavisch dil pievel, ei il magistrat seradunaus e „vegnius commissionaus de far ils necessaris pass cun rapportar quels alla proxima radunonza dil magistrat. Quel ha buca senuspiu de prender quels decisivs conclus, era sche quels duevan provocar intenziuns dellas autoritads cantonales ed accelerar la smanatschonta sligiaziun della claustra, pertgei che tut vesi en, che quella vegni e stoppi muort munconza de paders ad ir en cuort sutsu sin ina maniera pauc honorifica, sch' in leventi ella buca danovamein ord sia presenta letargia.“ (p. 394)

En quei senn ed en quei tun detschiert, eis ei lu era vegniu scret agl uestg. (Mira prot., e. I. I. p. 395/96)

En quei interval ei igl uestg Florentini morts e cuort sissu ei il pader Willi de Nossadunnaun, vegnius elegius uestg de Cuera. Mo denton vegnevan ils 6 de matg, il di de cumin, pli e pli datier. Ei haveva num festginar, pertgei ch' il pievel fuva malcuntents ed ins temeva „in nausch cumin“. Per quietar las undas agitadas dil populaz, ei il Mistral regent serendus paucs dis avon cumin tiel niev uestg de Cuera e fatg attents quel; „ch' ei fussi giavischeivel ch' ei daventassi avon ils 6 de matg in pass ni l' auter en favur della restauraziun della claustra, per quietar il pievel malcuntent. Ord la risposta dada confidenzialmein al Mistral, possien ins cumprer, che l' actuala situaziun della claustra, seigi aschi critica, ch' in res-chi la sperta disoluziun de quella cun allontanar avat Birker, perquei anfli igl uestg per commensurau de ad interim far neginas midadas personalas en claustra, sondern mo mirar per novizs e che Nossadunnaun laschi ad interim vinavon dus paders a Mustér.“ (p. 401 e 402)

Ei va cun pass rapids encunter la culminaziun drammatica dil di de cumin! Paucs dis avon quei memorabel di, compara ina ferma deputaziun ded umens de cumin tiel Mistral regent e pretenda, „ch' ei vegni priu in serius conclus per la restauraziun della claustra, ni ch' ei vegni a dar gronds disturbis sin cumin.“

Steva buc il spiritus rector dil giuven Dr. Caspar Decurtins davos quella deputaziun? ...

Il magistrat ha pegliau tema e „sunter ina generala discussiun sur quella heiclia damonda ei vegniu concludiu de far tut pusseivel per quietar il pievel e sils sura menzionai giavischs ord miez il pievel duei ins gia all'entschatta dil cumin metter avon a quel sequenta resoluziun“: (p.402)

„Ils umens della Cadi radunai oz a Mustér per far cumin han

En consideraziun ch'il cumin ha d'engraziar alla ven. claustra de Mustér ses pli prezios beins: sia religiun, civilisaziun e libertad e che quei meriteivel institut sa era pigl avegnir esser de grondissim avantatg per la Cadi: En consideraziun che quella abbazia sesanfla de presentamein en in tal stan ed en schi criticas circumstanzias, ch'ei glei grondamein de temer per sia ulteriura esistenza

Priu sequenta resoluziun:

1. De instantamein supplicar Mr. uestg Willi, che ha la giurisdicziun sur la claustra, ch'el vegli po far tut siu pusseivel per ina ton pli sperta restauraziun de quei venerabel convent.
2. De metter giu in cauld engraziament alla ven. claustra de Nossa-dunnaun, che ha il davos temps repetidamein termess a Mustér de ses conventuals per susteniment della scola claustrala e dil convent e de supplicar Mr. avat Basilius, ch'el vegli era pigl avegnir porscher agid.
3. Duess ei nunspitgadamein vegnir mess impediments alla aultamein desiderada restauraziun della claustra, sche dei vegnir dau en allas aultas autoritads cantonals ils relativs sentiments dil pievel della Cadi, cull'instanta supplica a quellas de vuler gidar conservar nossa meriteivla abazia, la veglia promotura della libertad e dellas Ligias dell'aulta Rezia.
4. Il lud. magistrat de cumin vegn incumbensaus cull'execuziun de quels conclus e dei, sch'ei duess far basegns, radunar il cumin extraordinariamein.“ (p. 403).

b) *Tschun minutas avon trer sin cumin.*

Il di de cumin ei arrivaus. L'aura smanatscha; ins tema ch'ei vegni a plover e biars manegian, quei dessi nuota donn; in bien lavatgau pudessi forza sferdentar empau las caliras politicas de certins, che hagian il batta-cor. Sin vias e streglias dil vitg Mustér dat ei tscheu e leu, avon quella e tschella ustria cusseidas e rueidas. Ils umens ein allerta! Biars gesticuleschan gia cun peis e bratscha; auters mordan sillas levzas e fan pugn en sac. Las partidas ein pridas! Quels de Mustér, Sumvitg e Breil plaidan d'in niev Mistral; els numnan e tuornan a numnar il num: advocat Deflorin, partisan dils Latours. Auters manegian: Quel buc, quel lein nus bucl Dalla politica l'atourica havein nus uonda per in temps. Empau ei empau! „Nus lein il veder“! Mo udend in plaid: veder, greschan dus de Medel; na, lez mai epi mai — Nus lein ni in policist, ni in inquisitur per mistral. Quel lein nus far calar oz per ina e per adina de trer en castitgs, spirai ded onns enneul“ Ina risada! Il populaz entscheiva a semover, ils umens de cumin serendan dallas

streglias si encunter il curtin cumin. — Mo tgei munta ei è pomai, ch' il magistrat tila buc aunc sin cumin? Tut ha quella damonda sin las levzas. Pilvermo, il magistrat fuv' aunc seradunaus ina davosa gada en casa-cumin, per deliberar beinspert ina zun delicata damonda! Co sedepurtar viers igl avat regent? Envidar giu el sin cumin ni buc? Quei fuv la greva damonda, che preocupava aunc il magistrat de cumin. Ei dat bunamein ina hurscha! Per buca schar spitgar memia ditg ils umens, vegn ei concludiu tut alla bahutta: „Ella dominonta antipatia encunter Mr. avat, duei vegnir surschau al pievel d'envidar giu el sin cumin tenor solit, ne er buc!“ (Mira: e. l. i. p. 405. Mustér, ils 6 de matg, 1877).

Il trer sin cumin sa entscheiver! Il mistral cun siu stab de cumin compara sin plattas avon casa-cumin, ordavon la stupenta compagnia de mats de Mustér, suondada dil magistrat della Cadi e dals circa 1500 umens de cumin. La veglia mistralia tuna oz de quei misterius, zaco pli dubius ch' auters onns... ina stoda melodia, quella veglia mistralia...!

c) Umens de cumin!

Ils umens ein arrivai en curtin cumin e gia fatgs ei il rin. Tut ei spaniau sil decuors dellas fatschentas pendentas. Cun tutta ruasseivladad salida il Mistral regent, prof. Pl. Condrau, ils umens de cumin, arrivai oz per la tschentada sin vegl terren historic, ell' umbriva della veglia e venerabla casa de s. Placi e s. Sigisbert. En siu cuort e clar plaid, fa el de saver al pievel suveran, ch' il magistrat hagi priu ina seriusa resoluziun pertinent la restauraziun della ven. claustra de Mustér e prelegia quella cun vusch clara ed accentuada. Quella vegn acceptada dal pievel unanimamein e sco per sustegn dils 1500 mauns, che sgolan egl ault, semeglionts a 1500 spadas, pinadas per proteger la claustra de Mustér, vegn quella bellezza tscherna sustenida cun las vuschs ded uors d' ina partida tschiens umens.

Allura vegn il Mistral regent silla deputaziun per envidar giu igl avat sin cumin. El ed il magistrat hagian cartiu per bien de metter avon quella caussa al suveran; ils umens de cumin hagian pia sez las lètgas de decider en caussa. Mo strusch ha il salter tschentau quella damonda, ch' ei vegn malruasseivel el rin ed ins auda gia a grend, gl'emprem mo da zatgeinins e suenter da pli e pli biars in denter gl' auter: „Quel dei ira giul Schuob a cumin! — Tgisa tgei quel ha piars cheu? — Giu cun el!“ — „Ord claustra cun el!“ Mo en cuort reussescha ei al Mistral regent de calmar ils malcuntents e cun imposanta maioritad ei la questioneivla invitaziun vegnida decretada. Treis commembers ord miez il magistrat, ein lura vegni tarmess sin claustra pigl avat. (Mira era e. l. i. p. 406).

Buca ditg ed igl avat Paulus arriva sin cumin, escortaus dal picher e fiffer ed accompignaus dalla delegaziun magistrala. Igl ei aunc ruasseivel; mo ussa, mond igl avat tras las retschas dils umens per arrivar el rin, entscheivan

bia tgaus a sestender ad ault; ils biars laian lur capialas sin tgau e fan schizun pugn en sac. L'aria ei stepa, ei sepeina in stemprau!

Il Mistral regent dat l'entschatta allas elecziuns. Surdond il mantî tgietschen al salter, remetta el la mistralia el ravugl della tschentada e spetga sin preposiziuns per in niev Mistral. Tgi grescha il „veder“, e tgi „advocat Deflorin“, ch'era il candidat predestinau della partida e dynastia latourica. Sco ei para, ei il grir pli ferm ed accentuaus sil num Deflorin, ferton ch'ei vegn griu da pliras vards, sco accompagnament dil „veder“ cun nauschs giaps: „Giu cun ell“⁹⁾

Mo il veder stat curaschusamein sin posta, essend el il sulet candidat della partida conservativa. Ei vegn pli e pli malruasseivel e da tuttas vards tun'e retun'ei: „Tscharna! Tscharna!“

Quella vegn fatga ed ils dumbravuschs declaran, che las duas empremas tscharnas denter il candidat niev ed il veder, seigien ulivas, ins sappi veramein buca decider, qual dils dus seigi elegius! Niev moviment; ord il grir vegn ei in burlir rubiesti — ed ussa tuttenina ord miez quei stemprau se-saulza ord il rin in giuvenot silla buora, in giuvenot svelt e de stupenta comparsa. El lai sgular sia egliada sur l'agitada tschentada. Ei vegn pli e pli ruasseivel! Ils „Signurs“ ein stui; ils purs tut surpri! „Tgei vul è pon'ai quei giuvenot strusch ord la crosa?“ Quella damonda san ins leger giud finadina fatscha!

„Umens de cumin!“, resuna ins ina vusch plena sonora sur ils tgaus della tschentada.

„Nus essan seradunai cheu oz sin vegl terren historic, cheu ell'umbriva della ven. casa de s. Placi e s. Sigisbert, ils sogns patrums de nossa tiara, per eleger nossas autoritads, sco quei che nos babuns han fatg quei da tschentaners e tschentaners enneu. Quei ei in dretg, che nus practichein en tutta libertad ed independenza. Umens de Cumin! Lubi a mi la damonda: Da tgi havein nus obteniu quels dretgs?“ — Ed ussa suonda in plaid eloquent, sco ins veva ded onns ed onns enneu buca pli udiu in. El lai passar revista ils pli bials ed honorifics evenements historics della claustra e cumin e sa far valer aschi clar e bein las bunas, gie schizun amicablas relaziuns denter il cumin e la claustra, ch'ils umens — tuts finadin — era quels ch'eran da casa ano empau liberals, pendan en pign mument vid sias levzas. La forza ed il fiug de sia eloquenza, perschuada profundamein, ch'il pievel catholic allas rivas dil giuven Rein, hagi d'engraziar alla ven. claustra de s. Placi e s. Sigisbert, tut quei ch'el numni il pli sogn e pli car: la religiun, la civilisaziun ed insumma nossa cultura catolica, che hagi tochen ussa pudiu render ventireivels ils Romontschs ella patria romontscha. El alleghescha era ils sforzs fatgs entochen ussa per mantener e restaurar la claustra, la

⁹⁾ Nus stuein remarcar cheu, ch'il Mistral regent, havend fatg sia obligaziun ed incassau, tenor conclus dil magistrat, ina partida castitgs restai onns ora sils cudischs de quens, sefatgs malvesius cheutras! Perquei il „giu cun ell“ e las remarcas tussegadas!

Il giuven Caspar Decurtins

quala seigi veramein sin dar si il spért. Ils pli gronds merets en quella direcziun hagi la partida conservativa, ferton ch' ils liberals ed enqual auter bien catolic, hagian teniu ils mauns en sac e vesessien schizun bugen che la claustra massi sutsu tut da sezza. E mussond cul det silla claustra ton sco morta, concluda el siu grondius plaid: „Cheusi ardan mo 6 cazzolas pli, 6 glischs brauslettas; nus astgein piarder buc in'ura pli, sche nus lein buca che la claustra mondi a frusta!“

Sin quei plaid veramein eloquent e profund suonda in entusiasmus maisudiu. Buca mo incantai ein ils umens de cumin; els ein commuentai entochen entafuns lur olma. Intelligenza, eloquenza e vera perschuasiun per ina caussa ideala e sontga, havevan pudiu tschaffar e menar entuorn en strusch mes'ura ina tschentada de circa 1500 umens!

Caspar Decurtins veva buca teniu in plaid per el vegnir Mistral; de gliez gnanc sminav'el! Siu intent fuvà oravon tut de gudignar seriusamein il cumin per la detscharta restauraziun della claustra, ed ils votants pil Mistral cass, conservativ! Mo enstagl ha quei plaid programmatic, spazzau e destruiu radicalmein las candidaturas de Placi Condrau e d'advocat Deflorin! Cun in entusiasmus maiviu aunc sin cumin, eis el vegnius elegius Mistral, e quei cun in surpli sco aunc mai in!

In grondius cumin en tuts graus! In cumin dil taliter real e democratic; in cumin d'ina improvisiun geniala, che ha spazzau e destruiu ina gada eclatantamein tutta politica personala — fatga la sera avon!

E tuttina puspei in cumin human — bunamein sco la fierà de Ligiaun e l'aura digl avrel! Ils medems umens, che vevan alzau unanimamein Decurtins silla buora e che havevan ornau el cul mantî tgietschen, han da l'autra vard era buca tralaschau d'eleger advocat Deflorin, il candidat liberal, sco deputau e commember dil magistrat; denton quel pér el secund scrutini! (Mira e. l. i. p. 407)

Cun quels dus, ein quei onn aunc vegni deputai: Pl. Condrau, pres. Tuor e cuss. guv. Condrau.

Mo quei di fuvà secapescha il giuven Mistral de mo 22 onns, la caussa principala; la raschun de sincera e cumpleina legria populara! Con bi ed elevont eis ei, cura ch'in sempel pievel selegra e fa fiasta en honor d'in, ch'el ha alzau sur siu miez ora! En quei schai la vera democrazia!

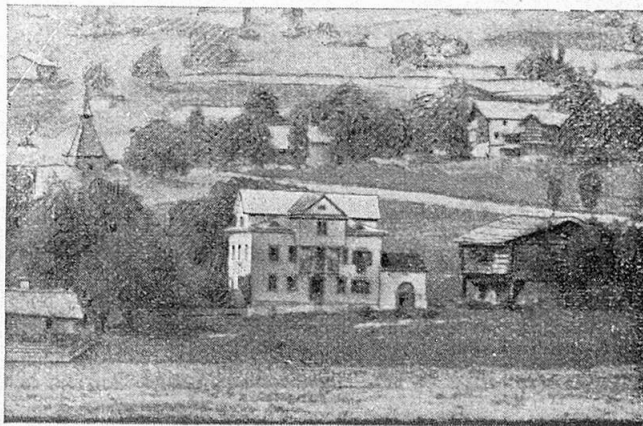
Sc'in veritabel consul roman, eis el cavalcaus quei di permiez siu pievel ora; permiez in pievel attaschaus sinceramein a siu giuven Mistral e menader. La Gas. Rom. raquenta: „Enzatgei veramein imposant e pitoresc ei stau il til dil niev Mistral naven da Mustér a Trun, tut a cavagl, cun mantî de scarlata e matg de bi maun; il salter de cumin medemamein a cavagl cun mantî tgietschen verd. En livreas de medema colur marschavan ordavon ad el il leufer cun sia pica, ils schumbraders de cumin e fiffer sunond il vegl marsch nazional della Cadi. Las compagnias de mats de Mustér, Sumvitg e Trun han cun lur pumpa militara dau al til festiv aunc ina pli gronda imposanza, mintgina sin siu antschés. Gl'entir Trun fuv'en grond moviment ed ha beneventau il niev Mistral cun salvias de murtès, artgs triumfals cun significontas inscripziuns, cun peroraziuns e vivats.“

E co stat ei cugl eco de quei grondius cumin dils 6 de matg 1877? Remarcabel! Igl eco de quei cumin historic cun las pli fritgeivlas consequenzas ch'el ha giu, ei fleivels, fleivlets!

La gas. conserv. catolica, „Bündner Tagblatt“, porta ni plaid ni miez. Savevan ins nuot de quei cumin della Cadi, cun sias resoluziuns e programm, ni temevan ins gia la concorrenza politica dil giuven Mistral...? Sil combat, davart conservativa, ch'ei vegnius inscenaus pli tard encunter Caspar Decurtins, savess ins bunamein interpretar, ch'ei vevien ferdau la purla, „quels de Cuera...“

Il „Rhätier“ seresenta ina miula... El scriva: „Il cumin della Cadi ha concludiu ina petiziun agl uestg, en quei senn, che la claustra de Mustér dueigi vegnir restaurada immediat... „Wir wünschen Aufklärung über die innere Bedeutung dieses auffallenden Schritts. Die Petition verlangt u. a. Aufrechterhaltung der alten Abtei Disentis, als Förderin der Freiheit Hohenrhätens. Woher war diese Abtei bedroht?“ (Mira: Freie Rhätier nr. 109, 1877) Sco sch'il Rhätier savess nuot dallas leschas d'anno 1861!

Remarcabel eis ei medemamein, che la Gas. Rom. rapporta nuot davart il plaid de Dr. C. Decurtins ed era nuot davart il decuors dil cumin. Da Decurtins vegn ei ensumma detg nuot auter, che constatau, che ei seigi vegnius Mistral e la descripziun sura citada dil til della mistralia a Trun. Cartev'ins buca propi aunc el programm de Decurtins? ni er ins buc aunc dal tuttatafag revegnius dalla sorpresa dils 6 de matg?

Casa Decurtins a Trun

III. Suentar cumín

Tgei steila fuv'era il niev Mistral, ch'era schon aschi giuvens daventaus la personalitad de confidanza della Cadi e della Surselva catolica?

Decurtins veva mo 22 onns, cura ch'el ei vegnius Mistral. Mo Dieus seigi ludaus! da lezzas uras stueva in um buca haver barba grischia per vegnir zatgei, sch'el valeva veramein zatgei.

Decurtins ei naschius ils 23 de nov. 1855 a Trun. Siu bab era miedi; veva giu studegiau medischina a Moscau, suenter haver giu fatg il gymnasi a Friburg. Turnaus ella patria, eis el buca secasaus a Zignau danunder ch'el fuva, mo bein a Trun, nua ch'el ha mes neu funs e baghegiau ina biala casa.

Dr. med. Christian Luregn Decurtins
bab dil Caspar

Catrina Decurtins-de Latour
mumma dil Caspar

Sper sia practica de miedi s'occupav'el era della politica; el ha fatg Mistral ed ei staus pliras gadas deputau dil Cussegl grond.

Sia mumma, dalla quala il Caspar ha artau il saung ed il temperament politic, fuss stada Catrina de Latour, feglia dil general de Latour ed ina sora de Caspar de Latour, morts 1861, sco vice-president dil Cussegl nazional. Dr. Caspar Decurtins fuva en tuts graus, deno pertinent principi politic, in Latour, in Latour depli che novonta per tschien.

El ha fatg il gymnasi per part a Mustér, dal temps digl avat Birker, e per part alla scola cantonala a Cuera, nua che Dr. H. Loretz, che fuva da lezzas uras prof. de religiun, ha giu gronda influenza sil giuvan gymnasiast, ch'era da casa anora (Breil!) plitost liberals.

Silsuenter ha el studegiau filosofia allas universitads de Strassburg, Minca e Heidelberg. En quei davos marcau ha el doctorau cun ina dissertaziun sur Clau Maissen, schegie ch'el veva fatg mo 3 semesters. El haveva saviu

mussar si de haver publicau gia pliras lavurs scientificas e per tal motiv eis ei vegniu concediu ad el, de far aschi baul il docter. Il semester d'unviern 1876/77, eis el turnaus sco Doctor philosophiae a Strassburg per studiar giurisprudenza e finir ses studis era en quella scienza. Quei onn ha el prolungiu sias vacanzas tochen cumin; ei vegnius a Mustér — e vegnius Mistral, sco sura descret.

Sia veta, sia historia e sia carriera politica vegn ad esser a tuts enconuschenta, schiglioc fagein nus attents nos lecturs sin tut quei ch'ei vegniu scret sur ded el 1916 all'occasiun de sia mort e sepultura († 30 de matg). Quei ch'interessescha nus cheu spezialmein, ei sulettamein „la questiu della restauraziun della claustra“, ed ils speziels merets per questa emprem'ovra, che Decurtins ha cargau en cun tutta forza, menau vinavon cun perseveranza e ch'el ha terminau cun cumplein success.

* * *

Cun in fiug giuvenil, che sforza in e scadin tier admiraziun e veneraziun de sia personalitad, ha il giuven Mistral cargau pil tgamun della mistralia e menau quella per la fadiusa via, tier la restauraziun della claustra de Mustér. Gia 15 dis suenter cumin, ils 24 de matg 1877, convochescha el il magistrat de cumin tier ina radunonza a Mustér e fa valer „ch'il principal seigi ussa de prender amans la restauraziun della claustra de Mustér en tutta concordia“. — „Alla fin della sessiun, ha il Mistral rapportau, ch'il Mistral cass. hagi immediat suenter cumin communicau a Mgr. avat de Nossadunnaun, il conclus prius dil cumin e lu era prelegiu la brev dil davos, che dat pauca speranza per ulteriur agid a nossa abazia.

Suenter dilucidonta discussiun sur quella impurtonta questiu, ha il magistrat incaricau il niev Mistral, ch'el dei en uniun cul Mistral cass. far tut ils pass, ch'els anflien per bien per reussir en executiun dil cumin e de temps en temps dar rapport sur la situaziun della claustra.“ (Mira: e. l. i. p. 413).¹⁰ Decurtins vess bugen tratg a strada la caussa sin ina moda ni l'autra gia ella proxima sessiun dil matg dil Cussegl grond, mo havend el buc aunc compleniu ils 23 onns perscrets per puder seser el Cussegl grond, ha el per quella gada stuiu vegnir substituius tras il supleant, pres. communal Modest Decurtins. (Mira: Gas. Rom. nr. 22, 1877.)

Duront igl onn 77, ha el giu de far cun studiar ils tips dil Cussegl grond e lur meinis personals pertenant la restauraziun della claustra de Mustér. Dasperas eis el secapescha staus en viva corrispondenza cun las claustras de Nossadunnaun ed Engelberg, spitgond da leu grond agid — mo che leva nuota leu!

¹⁰ Nus lessan aunc far attents cheu, che la „dertgira pintga“ (Ausschuß) ha giu gronds merets per la restauraziun della cl. d. M. 1877–79 sesevan en quella: Dr. Caspar Decurtins, prof. Pl. Condrau e Mod. Decurtins. 1879–1881 Dr. C. Decurtins, Dr. Aug. Condrau e Jos. M. Giger. 1881–1883 ils medems sco 1879/81.

Alla finala ha el purtau la caussa avon il Cussegl grond, sessiun dil matg, 1878, per metter definitivamein e detschartamein la caussa en questiu. Quell'emprema gada til'el en questiu buca ton la restauraziun, sco il manteniment della scola claustrala. Il plaid ch'el ha teniu a quell'ocasiun ei staus grondius, sco quel digl onn avon sin cumin. Clar e profundamein fa el valer, ch'il cumin della Cadi hagi in vegl dretg historic silla scola della claustra de Mustér e che quel hagi buna raschun e tutta speranza, che ses giavischs vegnien era risguardai tier l'organisaziun de quella. Che la claustra hagi buca giuvnas forzas, seigien las rigurusas ordinaziuns cantonalas davart acceptar novizs la cuolpa.

„Il plan de sparter e far la scola independenta dalla claustra fuss la segira sentenza de mort per la claustra de Mustér. Cura ch'ins ha tagliau giu al pumer tutta roma fritgeivla, san ins cun la buna viarcla, ch'el porti negin fretg, tagliar entuorn el. Quei ei in vegl plan d'uiara encunter las claustras. Gl'emprem mettan ins ellas sut tuttela dil stat, pren tutta libertad, allienescha la scola, per alla fin, cun larmas simuladas, sur la sterilitad spirtala, sligar si quellas. — Quei fuss il pli grond affrunt als catolics.“ (Pareglia: Gas. Rom. nr. 29, 1878).

Entras quei profund e curaschus plaid, ha Decurtins dau d'entalir, ch'el sappi beinuonda cun tgei miezs ins emprovi de dar il davos stausch alla claustra en agonia: ins vegli sparter la scola da quella, per allura saver dir: Tgei senn ha ei aunc de vuler mantener ina claustra senza paders — e senza missiun culturala!?

All'ocasiun dil cumin della Cadi dils 4 de matg 1879, ha il Mistral regent, Dr. C. Decurtins, dau plaid e fatg dil curriu e passau pertuccond la restauraziun della claustra. Sin quei ha il pievel danovamein ed unanimamein incaricau il magistrat de sedar tutta breigia pusseivla per gidar tiel salvament della casa de s. Placi e s. Sigisbert, alla qualla el hagi d'engraziar il cristianismus, la civilisaziun e la libertad.

Historics ei il cumin de 1879 era staus per motiv, che P. Placi Tenner, priur della claustra, ha representau il convent per la davosa gada sin cumin. Cun quella caschun ha el, en ina stupenta peroraziun, engraziu cauldamein al magistrat ed al pievel per la demussada premura arisguard il manteniment dil convent. Per conclusiun ha el aunc punctuau, che la lescha cantonala pertinent las claustras, munti la mort della claustra! Fetg probabel seigi oz la claustra representada per la davosa gada sin cumin e perquei vegli el tenor vegl usit dar la benedicziun alla tiara ed al pievel della Cadi. —

P. Placi Tenner veva giu in gest presentiment; la congregaziun dils avats benedictins svizzers, ha numnadamein giavischau 1880, che la claustra de M. desisti de quei vegl usit, che savessi menar tier scumbegls politics. Ed aschia ei quei antic e bi usit della tiara jus sut per ina e per adina!

Quei onn (1879) ein vegni elegi: Dr. C. Decurtins, Mistral e deputau; cuss. guv. Condrau, pres. Tuor, prof. Carigiet e pres. Franz. Decurtins, sco mess dil cussegl grond. (pareglia era: Prot. p. 434 e sq.)

Per la fiasta de s. Placi 1879, eis ei puspei vegniu dau sessiun dil magistrat de cumin e cun quella caschun dat la deputaziun dils treis: Dr. C. Decurtins, prof. Pl. Condrau e prof. Gion Battista Carigiet part, ch'els seigien stai a Nossadunnaun, ad Engelberg ed el gymnasi Muri-Gries a Sarnen per encurir agid tiella restauraziun della claustra. „En tuts treis loghens hagien ei alla entschatta anflau pign tschaffen per ina restauraziun della aschi degenerada abbazia.“ (E. l. i. sco sissu)

La deputaziun sa denton allegar, che la premura demussada dal pievel della Cadi per la veglia claustra' hagi commoviu ils avats talmein, ch'els hagien empermess de tractar la caussa de fundament ella proxima radunonza della congregaziun benedictina svizzera.

L'energia e la perseveronza che Dr. C. Decurtins e ses collegas demuossan, malgrad las pintgas speronzas, ei veramein admirabla! Els tegnan pétg e detti tgei che vegli! „En la suondonta discussiun, ei de pliras vards vegniu exprimiu il giavisch, il Mistral duessi serender tier la radunonza dils avats, che hagi liug igl uost *ed aunc ina gada* trer a strada ils giavischs dil pievel della Cadi.“ (Mira: Protoc. p. 436 e 437)

Mond la caussa aschi vess vinavon, eis ei buca de sesmarvegliar, sche Caspar Decurtins ei vegnius malidis e ch'el patertgava de prender in' autra via per vegnir tiella buna fin. En sias aveinas curreva buca per nuot in buglient saung latouric-dictatoric!

El convochescha il magistrat a Mustér per Nadal 1879 e pretenda ualti dictatoricamein — mo cun tutta raschun — ch'ins convocheschi immediat dus cumins extraordinaris, in per Sur- e l'auter per Sutsassiala. Cun quella caschun han ils nanatutas della politica de compromiss, fatg opposiziun a quella iniziativa! Igl ei vegniu detg ad el, cura ch'el leva dispét far cumin e declarar als umens de cumin, che las leschas d'anno 61 stoppien svanir: „La dertgira circuitala ed ils mess prendessien ina memia gronda responsabilitad sur ded els, de mo ded els ano vuler far pass per ina revisiun de talas leschas, tonpli ch'ina revisiun de quellas, savessi tgunsch menar neutier il conclus de sliigar si la ven. cl. d. Mustér. — Tiella discussiun ei da differentas vards vegniu fatg valer, che la presenta situaziun della ven. cl. seigi aschi critica che, sche la congreg. helv. benedictina porti buca gleiti agid, stoppi la claustra sesliigar si da sesezza, la pli vergognusa fin per ina schi antica abbazia. Ei resti nuot auter, che de far tuts ils necessaris pass per obtener dil cuss. grond ina revisiun dellas ordinaziuns e leschas sur las claustras.“ Decurtins e ses adherents el magistrat san dal reminent era far valer, „ch'ei seigi uss in temps opportun per rabbitschar atras quella revisiun... essend il burasclus temps dil combat culturian vargaus e nossas presentas supremas

auctoritads fetg tolerantas enviers ils catolics e lur sentiments religios. „(Mira: e. l. i. p. 444 e 445)

Decurtins lai votar. Il pli decida de buca convocar ils cumins extraordinaris. Cheu leva Decurtins, Mistral regent della Cadi, sin peis e declara: „Bien, en quei cass, convocheschel jeu, sco Mistral regent della Cadi, il cumin e quei sin atgna responsablada!“ (Jeu dess bia sch'jeu vess viu quella scena!) Sin quei ei il magistrat daus en dies — e vegnend vonzeivi puspei en pei, ha el lu tuttina suondau il Mistral regent — dau il tgau e consentiu. (Pareglia cheu era: Florin Berther, Dr. C. Decurtins, Freiburg, 1916, p. 10) El proxim numer della Gas. Rom. sustegn prof. Condrau quei proceder, per vegnir ina gada a cantun cun quella fatschenta. (Mira: nr. 51, 1879) Tenor conclus de quei di, eis ei pia vegniu clamau cumin il di de s. Silvester per Sursassiala en baselgia claustrala a Mustér, e per Sutsassiala ils 3 de schaner a Trun sut igl Ischi. Il magistrat hagi de comparer in corpore, ch'ei lu era daventau.

Il di fixau ein serimnai a Mustér circa 700 umens; ei era freidatsch e perquei ei il cumin vegnius tenius en baselgia claustrala, nua che mo Caspar Decurtins ha plidau. L'iniziativa per la revisiun dellas leschas ei vegnida concludida unanimamein. „Durent l'entira tractaziun, ha ei regiu ina quietad e seriusadad vengonza dell'impurtonta tractanda.“ (Mira: e l. i. p. 446 e 447)

A Trun ha il cumin per Sutsassiala saviu vegnir tenius sut igl Ischi. Compari ein 850 umens. Plidau han Dr. C. Decurtins, Dr. A. Condrau e Franz. Decurtins. Il davos oratur empiara, „schebein ils rev. segnerpaders de Mustér seigien propi per ina restauraziun. Il Mistral regent dat la risposta: “Tuts (4) ils actuals paders della claustra de M. hagian declarau per scret cun lur agen maun, ei giavischien ina restauraziun de lur abbazia e veglien tenor forzas contribuir leutier.“ (Mira: e. l. i. p. 447)

Sin quei eis ei vegniu priu il conclus sco a Mustér: „... de unitamein incaricar ils deputai d'istanziar tiegl ault lud. Cussegl grond, che las ordinaziuns pridas dal Cuss. gr. pervia della claustra 1861 e 1862, vegnien cassadas, ed el medem temps era commissionau il lud. magistrat cirquital de far tuts commensurai pass per ton pli tgunsch arrivar tier quei intent.“ (Mira: Gas. Rom. nr. 1., 1880)

Quels dus imposants cumins han imponiu schibein las auctoritads grischunas, sco era il pievel grischun, era per motiv che la pertucconta fatschenta era vegnida deliberada en tutta ruasseivladad e dignitad democratica!

Suenter ch'il Tgierp Catholic ha giu formulau la petiziun entras Dr. Dedual, Peterelli e Decurtins, ei la caussa gia vegnida tractada ils 30 de schaner el Cussegl grond.

Mo avon che quella memorabla sessiun dil Cussegl Grond hagi liug, eis ei aunc vegniu luvrau cun fetg bien success per la caussa — e quei davos

las colissas. Quei factum predein nus ord treis interessantissimas brevs, screttas da sgr. Dr. Dedual a siu amitg, prof. Giohen Disch de Mustér. Ord quellas vesein nus, co Dr. Dedual e G. Disch baghegian ina pun cun agid de Steinhauser vegl; ina pun denter conservativs e liberals!

Dr. Dedual supplichescha — e quei cun grond success — che Disch plaidi cun siu bien amitg Steinhauser, sinaquei che lez, „che hagi il moni entamaun“, converti ils pugniers liberals, Gengel, Hold, Rascher, Nett, Caflisch, e Manatschal per la caussa della restauraziun claustrala. Quei ei era daventau! Quels cheu numnai, ch'eran de temer il pli fetg, ein stai loials ed han tuts, cun excepziun de Caflisch, silmeins cuschiu. Per signur prof. Disch ei quei stau ina gronda satisfacziun. Essend ussa tut aschi bein preparau, astgavan ils conservativs spitgar cun ruasseivladad sil di della memorabla sessiun.

Quella sessiun dil Cussegl grond ei stada fetg intressanta ed en tuts graus formals digna d'in saun e raschuneivel parlament.

All'entschatta de quella tractanda han plidau ils representants dil Tgierp Catholic, Dr. Decurtins, Dedual e Peterelli.

Decurtins, fa sco usitau in grondius plaid, che ha fatg veseivla impressiun sigl entir parlament grischun; secundaus vegn el da ses dus collegas, che plaidan medemamein ruasseivel e perschuadend.

Walser, statthalter guv. de Seewis, vul ch'ins seigi loials enviers ils catolics.

Allura plaida cuss. guv. Capeder de Salux e di, ch'el hagi buca gronda cardientscha ella pusseivladad della restauraziun. Ins dueigi intercurir la caussa scoiauda... La destinaziun dellas claustras seigi oz stulida... gie... e na... e vi e neu... Basta, ina bugliarsa tievia tarladida, cungida cun sbabas liberalas e vanzadiras conservativas! Decurtins metta lu aunc empau sal e peiver sur quella padella giu, aschia che negin ha ughiau ded acceptar e migliar ella — e la debatta continuescha. ¹¹⁾

Sin quei intermezzo sesaulza ord miez dils patres conscripti, la setella e stendida comparsa de sgr. Teofil Sprecher de Bernegg e fa in plaid de coc e crosa, in plaid che tradescha clar e bein ia fina cultura de quei um de buns principis religios e culturals. El di presapauc il sequent: „Nus essan cheu ella majoritad protestants ed havein pli u meins il sentiment, che nus seigien buca clamai per plidar en quella caussa. Mo nus lein far quei sin ina moda toleranta, en favur della libertad. Las determinaziuns de quell'ordinaziun van memia lunsch e dueien perquei vegnir suspendidas. Cura che nus havein de far cun in moribund, dein nus buc ad el il davos tissi, sundern encurin de far tut pusseivel per liberar el dalla mort. Mier'el tuttina, sche essan nus silmeins buca la cuolpa, sundern havein sulettamein piars ina biala reminiscenza historica.“

¹¹⁾ En ina brev dils 6 de fevrer 1880, scriva sgr. Dr. Dedual a siu amitg, prof. G. Disch: Überrascht hat uns nur Capeder. Er war im Corp. Cath. anwesend, wurde ersucht sich auszusprechen, tat es nicht und im Grossen Rat, tut er am wütesten... Das Kloster Disentis habe keine Aufgabe, war das Culmen seiner Rede...

Suonda allura il votum de cuss. naz. Caflisch, che vul buca dismetter dal tut la lescha de 1861. El polemisescha: era encunter ils dus cumins extraordinaris e vul interpretar agitaziun! Quei punct vegn renviavus detschartamein, mo cun tutta creanza da Franz. Decurtins, che plaيدا romontsch, sco era da Condrau, Dedual e Peterelli.

Bezzola selai medemamein si encunter la petiziun. Blumenthal plaيدا per la Lumnezia, che vegli detschartamein la restauraziun della claustra de Mustér.

Alla fin vegn la questiu renviada cun 33 encunter 32 vuschs tiella commissiun dil stand. — Sin permavera dueigi la caussa vegnir deliberada!

Finalmein arriva il di de victoria per „il Caspar“ e sia politica. Veseivlamein commuenta e legraus annunzia prof. Pl. Condrau, suenter lezza radunonza dil Cussegl grond dils 11 de zercladur 1880, als lecturs della Romontscha: „... Culla restauraziun della claustra de Mustér ein pia las aultas autoritads cantonalas totalmein d'accord; ellas han dau leutier lur consentiment e perquei intent levgiav considerablamein il prendersi novizs e schau liber la scola claustrala dalla direcziun dil cussegl d'educaziun...

„Mo — Dieus seigi ludaus — la pli gronda tema dils Mrs. avats de Nossadunnaun ed Engelberg, ei ussa stulida... Tut ei suondau en favur della claustra e senza la minimma opposiziun ha il Cussegl grond approbau ils 11 de Juni las encunaschentas proposiziuns della commissiun cantonala; sulettamein la conservaziun della facultad claustrala e ch'ils novizs hagian fatg sufficientis studis [(ein vegni reservai). La questiu della restauraziun della claustra, ha aschia repassau tuttas autoritads cantonalas e buc ina suletta ha fatg encunter.“ (Mira: Gas. Rom. 1880, nr. 27)

Prof. Condrau di bein sco i ei, mo ei era aunc in tec auter. Ils liberals han buca fatg frunt alla restauraziun planisada, perquei ch'els cartevan „sontgamein“, che la claustra massi malgrad tut sutsu. Mo cheu ein ils schanis secuglienai! Era quels catolics ein secuglienai, che cartevan il medem — e nus lein dir l'entira verdad — perfin enqual „grond de Vitg“ ei secuglienaus! (Pareglia cheu era: Florin Berther, e. l. i. p. 9)

Las barricadas fuvan allontanadas, la restauraziun savev'entscheiver. E la finfinala eis ei stau il pievel catolic della Cadi, che ha vuliu che las barricadas crodien; el, nies pievel, ha fulau via; el ei staus si sc'in rempar ed ustonza per proteger l'existenza de nossa claustra!

Mo da l'autra vard lein nus era schar per detg, per ina e peradina: ils pli gronds merets personals ha senza dubi Dr. C. Decurtins, de haver encunaschiu e sentiu quei giavisch dil pievel e ch'el ha era menau a buna fin cun sustegn dil pievel quella grondiusa ovra culturala. Cheu ein ils plaids: pil pievel e tras il pievel, negina frasa ni bahautscha!

Caspar Decurtins ha ussa buca ruassau sin sias arbagias. En compagnia de prof. G. B. Carigiet e prof. Pl. Condrau, eis el jus ad Engelberg per

gudignar students sco novizs e realisaturs dell'ovra della restauraziun claustrala. Co quei ei daventau, lein nus schar raquintar il preziau P. Sigisbert Otten, ch'ei staus cun ses 5 collegas in dils emprems pioniers della hodierna claustra restaurada.

„1879/80, cura che nus sesanflavan ella scola claustrala ad Engelberg, ein in di treis signurs compari tutenina en museum.

In de quels — ei fuva il Mistral Caspar Decurtins, pli tard cuss. naz. — ha fatg in grondius plaid avon ils students, menzionond che la ven. claustra de Mustér seigi sin murir; mo cun agid dellas claustras benedictinas svizzeras, duessi ella danovamein vegnir messa en pei ed oravon tut puspei vegnir populada. En cass ch'ei sesanfli denter ils students de quels, che sentien la clamada per la veta claustrala, sche seigien ei cordialmein envidai de prender part all'ovra della restauraziun. A quella caschun ha igl oratur era schau circular denter ils students in maletg della claustra de Mustér, nua che la via vedra sur Disla, cun sias fogas e stortas fuva representada. Senza s'occupar pli bia cun quella interpresa sundel jeu jus a casa en vacanza, en mia patria (Germania).

Duront las vacanzas, hai jeu allura survegniu in di ina brev da miu perfect d'Engelberg, P. Leodegar Scherer, cullas novas, che plirs students seigien sedecidi d'intrar en claustra a Mustér, e seigien gia s'annunziai e sch'jeu vegli buc era far sco quels? Havend ponderau la caussa madiramein, sundel jeu sedecidius de far sco mes collegas e sundel viagiaus gl'emprem (entschatta october) ad Engelberg. Quels ch'ein s'annunziai pil noviziat fuvan: Carli (P. Bernhard) Baumgartner d'Oberriet, Giusep (P. Bonaventura) Elsener de Feusisberg, Theodor (P. Anselm) Waser d'Engelberg, Christian (P. Carli) Hager de Kaltbrun e mia paucadad Theodor (P. Sigisbert) Otten de Kalkar, Bas-Rein.

Igl emprem numnau era s'annunziaus gia sco student de Schwyz, il mars de quei onn, tiel superiur della claustra, P. Placi Tenner, che da dau part ad el: las ordinaziuns cantonalas pertenen igl acceptar novizs, stoppien vegnir revididas, avon ch'els sappien acceptar novizs, ed el dueigi perquei s'annunzia tier avat Baseli de Nossadunnaun.

Quel ha dau part a Carli Baumgartner ed a G. Elsener, de vegnir sils 14 de settember a Nossadunnaun, nua che P. Benedetg Prevost, elegius sco niev priur de Mustér, dueva medemamein serender sin quei di. Denton ha il Cussegl grond schau curdar las ordinaziuns a rapport il prendersi novizs, ed aschia steva nuot pli en peis per serender a Mustér sco novizs. Th. Waser ed jeu essan semess sin viadi ils 9 d'october naven dad Engelberg ed essan fruntai ensemen cun Ch. Hager a Cuera, ella „Hofkellerei“; l'autra damaun allas 6, aunc tut „gigins“, essan nus semess ella crotscha de posta tochen enta Rechanau, nua che nus havein siult, epi i a pei tochen Flem. Nus essan arrivai leu tut muschs dalla plievra e tut puts de lozza tocca la

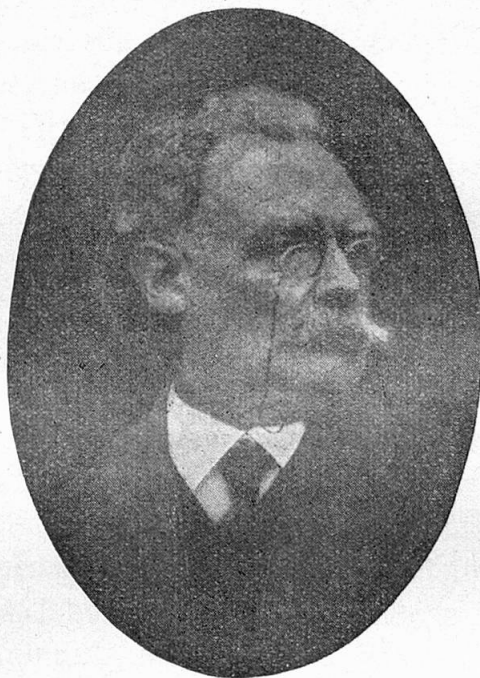
schenuglia. E cura che nus havein vuliu montar la crotscha de posta, ha il conductor Ulber, in um sc'in uors, griu buca legher siper nus: „Vus schanis tartagneis aunc l'entira crotscha cun vossas rabaizas de lozza!“

Denter Trun e Sumvitg, ei la posta stad'eri e vegnius en cun nus, ei il Mistral della Cadi, Caspar Decurtins, che ha cumpignau nus entochen sin claustra. Cura che nus havein viu la claustra dalunsch, ha in de nus manegiau, ch'ina ruina seigi la claustra tuttina aunc buc, sco ins hagi descret ad els quella. E Decurtins sissu: „Ella ei stagn fetg negligida, mo ina ruina s'ella nuot aunc!“ Aschia essan nus arrivai la sera dils 10 d'octoberen claustra de Mustér, nua che Mistral Caspar Decurtins ha surdau nus al P. Priur.

Ed ussa ha ei entschiet in dir temps per nus novizs. Mintga damaun levar da mesa las quater e passentar 4—5 uras a di en quella baselgia freida; durmir sin diras bisaccas, en zellas buca scaldadas; indrezs primitivs daptut e tschaveras setelas. Mo treis vegls paders pli, P. Josef Thaler, P. Placi Tenner

leu nua ch'el sepassa si cun fiug e temperament giuvenil e nua ch'el camonda e sforza! „Il sforz tiel bien ei buns“, di P. M. Carnot zanua el Clau Maissen. Grondiusa verdad e stupenta vertid democratica!

Tut quei ch'ei suondau a rapport la restauraziun della claustra, ei aunc en frestga memoria alla generaziun ded oz. Il settember 1880, ei il niev priur P. Benedetg Prevost, vegnius a Mustér, e quel — quei savein nus gie tuts — ha priu a mauns daditschiet la restauraziun e cun in success benedius da Diu. Anno 1888, ei P. Benedetg Prevost vegnius avat ed igl iert claustral ha entschiet a pruir e catschar ed oz stat el, sco nus havein menzionau all'entschatta de quest studi, en ina permavera monastica sco aunc mai dapi si' esistenza!

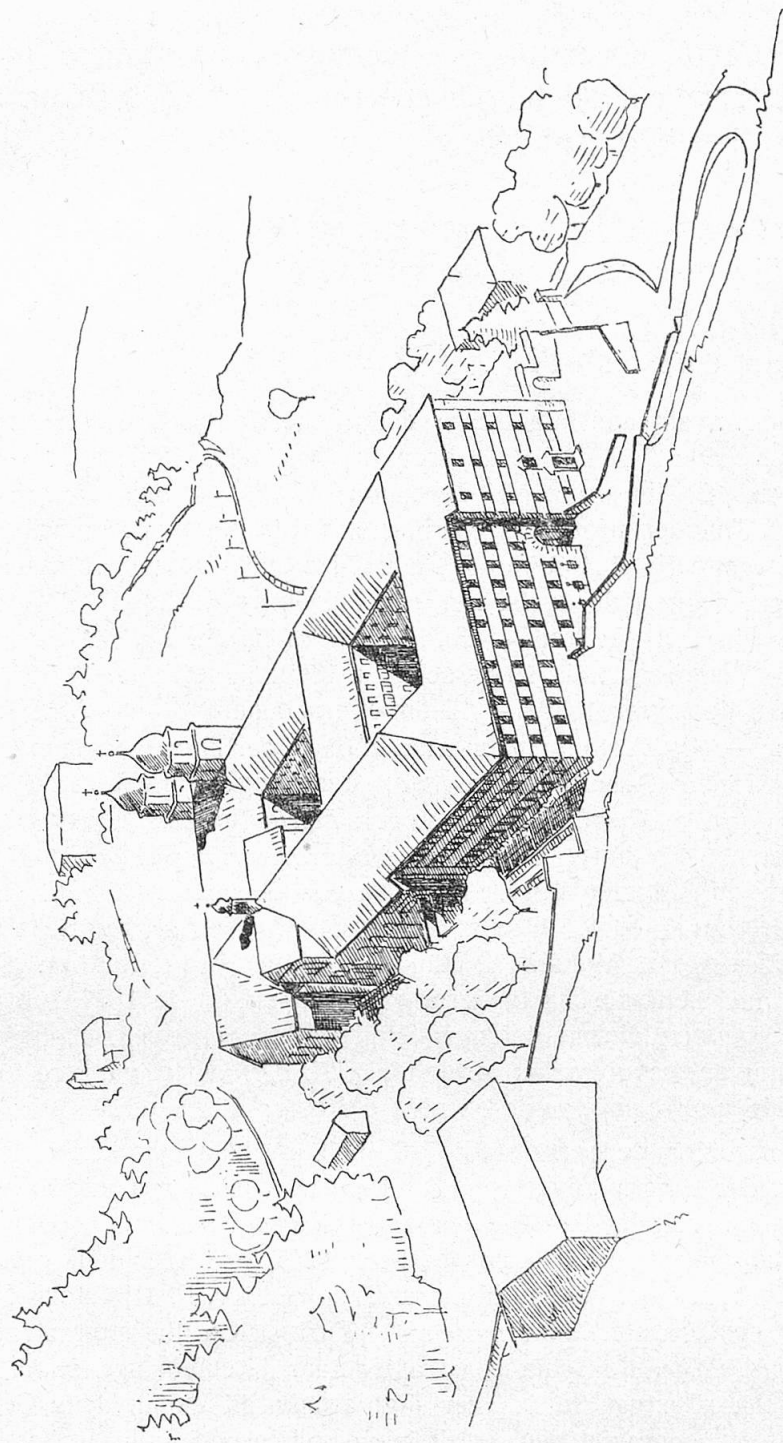

C. Decurtins

Dr. phil. Caspar Decurtins

e P. Augustin Schuoler, gidavan nus el chor. Mo la benedicziun divina ha buca muncau. Dals novizs de 1880 essan nus mo treis pli e nus havein buca mo viu a restaurond la baselgia, il convent e la scola; na, nus havein era gidau (gia sco fraters) a cooperar tenor meglier saver e puder — ed ussa astgein nus aunc surviver l'errecziun dil niev gymnasi. Pilvermo, il Segner ha benediu nies operar ed era quel de Caspar Decurtins e de tut ils auters gronds e pigns benefactors.“

Personalmein admirel jeu Decurtins, cunzun

La ven. claustra de Mustér, sco ella vegn en paucs onns a ver ora. Tenor il project d'architect Sulser, Cuera

Ils Latours de Breil, che han franc e segir buca luvrau encunter la claustra per motivs cuntrareligius, cartevan sco aunc biars auters affons de gliez temps, il meglier fussi la disoluziun della claustra per bien e pro material dil cumin della Cadi!

Il giuven Dr. Caspar Decurtins, de saung e temperament medemamein in Latour de Breil, ha viu pli lunsch che ses perdavons! El ha salvau la casa de s. Placi e s. Sigisbert per bien e pro ideal e cultural dil cumin della Cadi.

Igl ideal cultural e spirtal ha victorisau! E tgi less oz buca selegrar surdlunder? Perquei, si fiffer! e suna la veglia mistralia!

Fontaunas per quest studi

Pil sura studium havein nus fatg diever dallas suondontas fontaunas historicas: 1) *Brev originala de Landrecht P. A. de Latour* (brev dils 30 d'avrel, 1857), adressada ad in „Segner Pader“ de Mustér. 2) Ils protocolls de cumin: „*Protocoll della dertgira cirquitala della Cadi 1861—1883*“. Tut quels protocolls, che pertegnan „la questiu claustrala“, ein vegni screts dagl actuar de cumin *Fr. Ant. Cagianut* de Breil e sedistinguan entras exactadad e clara dicziun. Lungatg e fuorma de quels, sco era della brev de Landr. P. A. de Latour, tradeschan la tempra classica de Breil. — 3) *Treis brev de Dr. Dedual, adressadas a prof. G. Disch de Mustér*; l'emprema dils 10 de schaner 1880; la secunda dils 19 de schaner 1880 e la tiarza dils 6 de fevver 1880. — Bien engraziament a dunschala A. Disch per l'invista de quellas. — 4) „*Reminiszenzen zum Eintritt der ersten Novizen anlässlich der Restauration des Klosters Disentis, anno 1880*“; duas pag. manuscret da *P. Sigisbert Otten*. 5) *Erinnerungen an Dr. Kaspar Decurtins, von Florin Berther*, Separatabdruck der „Freiburger Nachrichten“, Freiburg, 1916. 6) *Album Desertinense* da *P. Adalg. Schuhmacher*. Stampa G. Condrau, Mustér 1914. 7) *P. Maurus Carnot*, da *Dr. C. Frx*, compariu en „Schweizerschule“ nr. 7 ed 8, 28 avla annada, 1937. 8) La litteratura schurnalistica de quei temps: a) *Gas. Rom.*, Mustér; b) *Bündner Tagbl.*; c) *Fr. Rhätier*. 9) Sin fundament de *segira tradiziun*, sefundescha la descripziun dil cumin de 1877, sco era las relaziuns de Mustér e la claustra, duront il temps il pli critic per la ven. claustra de Mustér, che jeu hai dau tenor la raquintaziun orala de *P. B. Berthier*, p. m., sco era sin fundament della tradiziun de quei cumin, aunc oz viva e frestga a Mustér.

10) La biala illustraziun de quest studi (6 maletgs della familia Dr. Caspar Decurtins), hai jeu d'engraziar a sgr. redacter *J. B. Rusch* ed a sia casa editura, che ha publicau 1929 el „*Republikaner Kalender*“ ina stupenta biografia de Dr. C. Decurtins. 11) Ils dus maletgs della claustra, in ord il temps entuorn 1845, e l'auter della presenta erecziun dil gymnasi e claustra ded oz, hai jeu d'engraziar a rev. Dr. P. Hildefons Peng, rector della scola claustrala, sco era al „*Landesmuseum*“, Turitg. Cordial engraziament era a signur Mistral regent, *M. Pfister* de Schlans, ed agl actuar de cumin sgr. *Ludv. Huonder*, Mustér, per la lubientscha d'astgar far diever digl archiv dil cumin della Cadi. — A signur *Dr. C. Hess*, Mustér, engraziel jeu cordialmein pil grond anim, ch'el ha dau a mi duront il liung studi, che questa lavur historica ha pretendiu. —